

Ethische aspecten

Pleidooi voor kleine ondeugden

Linus Vanlaere

Overzicht

1. Drie 'doodgewone' casus ter inleiding
2. Ethische kwaliteit van zorg vraagt afstemmen en verbinden
3. Afstemming en verbinding 'onder druk'
4. Pleidooi voor kleine ondeugden als luiheid, middelmatigheid en ongehoorzaamheid om af te stemmen en te verbinden 'ondanks druk'

Drie 'doodgewone' casus ter inleiding

- Casus Marcel
- Casus Clara
- Casus Omer

Ethische kwaliteit van zorg

- Zorgen =
 - 'zorgen dat'
 - georiënteerd op dingen, taken, zaken
 - Gaat over waarneembare gebeurtenissen en feiten
 - 'zorgen voor'
 - georiënteerd op mensen en hun belevingen
 - Gaat over het scheppen van betekenissen

Cf. A. Baart, *Over de nieuwe regels, gehoorzaamheid en verstandigheid*, Stichting Presentie, Utrecht, 2016

Ethische kwaliteit van zorg

- Zorgethiek:

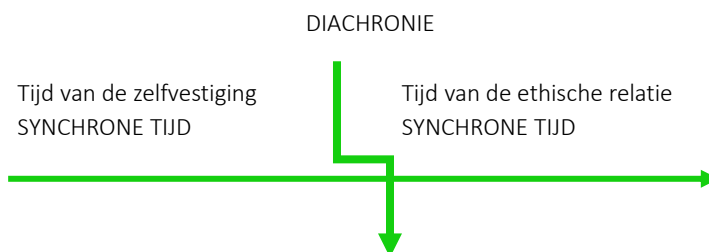
- Gaat op zoek naar het unieke en specifieke in/van elke situatie (i.p.v. naar algemene regels en normen)
- Is gevoelig voor afhankelijkheid en asymmetrie
- Heeft aandacht voor de kwetsbaarheid van mensen (voor lijden 'dat niet weg te regelen valt', voor 'irrationele emoties',...)
- Probeert te ontdekken wat 'goed' is voor iemand door het aangaan een zo goed mogelijke relatie of verbinding

Cf. C. Leget, Alledaagse dilemma's, in *Tijdschrift voor verpleeghuisgeneeskunde* 34 (2009) 3, 110-112.

Ethische kwaliteit van zorg

- In zorgethisch perspectief is kwaliteit van zorg een kwestie van 'relationele afstemming' of 'afstemming van tijdsperspectief van de zorg(drager) op het tijdsperspectief van de zorgvrager'

Cf. S. Veulemans, De liefde voor de tijd of de tijd van de liefde?, KULeuven, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

Ethische kwaliteit van zorg

- (Zorg)ethische relatie vraagt...
 - afstemming op wat voor de ander op het spel staat
 - opschorten van probleemoplossend handelen
 - dat wat je kan betekenen voor de ander zich ontplooit in relatie tot (het lijden van) de ander
 - doen wat er het meeste toe doet
 - soms ook laten (als dit de meest pertinente vorm van doen is)

Cf. A. BAART & M. GRYPDONCK, Verpleegkunde en Presentie, Lemma, 2011.

Afstemming en verbinding staan 'onder druk'

- (Zorg)ethische relatie komt onder druk door...
 - Betrokkenheid te beperkt op te vatten en vervolgens krampachtig afstand te bepleiten
 - Eigenlijke hulpvraag niet goed te verstaan en het accent te leggen op probleemoplossing
 - Doorgeschoten bedrijfsmatigheid die niet tot afstemming op kwetsbare mensen kan komen
 - Functie van troost niet goed te begrijpen
 - Meer aandacht te geven aan de zakelijke aspecten van lijden dan aan de tragische
 - Ontplooiing van zelftroostende activiteiten (uit machteloosheid)

Cf. A. BAART & M. GRYPDONCK, Verpleegkunde en Presentie, Lemma, 2011.

Afstemming en verbinding staan 'onder druk'

- In alle geval weten we uit onderzoek dat...
 - Nogal wat zorgdragers gaan gebukt onder de veelheid van taken en bezigheden, de veranderende vraag van zorgvragers en eventuele plotselinge onderbrekingen die zich voordoen.
 - Zij veel last hebben van verstoringen en zichzelf onmachtig en onvermogen weten om het anders te doen (cf. 'morele stress')

Cf. G. VERBEEK, *Zorg: een kwestie van tijd. Afstemming van zorgverlening en organisatie op tijdsperspectieven van cliënten*. Amsterdam: Elsevier Gezondheidszorg, 2011.

Pleidooi voor meer luiheid

- Luiheid als vorm van 'traagheid' (slow caring)
 - 'Meer dan door gebrek aan tijd missen patiënten en bewoners zorg door gebrek aan aandacht', zegt Mieke Grypdonck. 'Veel is te winnen door de volle aandacht te geven aan degene met wie men bezig is'.
 - Verhalen van bijv. ouderen in een WZC bevestigen deze these.

Cf. M. GRYPDONCK, *Verpleegkundige zorg bij schaarste*, in: M. PIJNENBURG & C. LEGET (red.), *De tijd, het geld en de wijsheid. Een bezinning op het tijdsprobleem in de gezondheidszorg*, Boom Lemma Uitgevers, Den Haag, 2013.

Pleidooi voor meer luiheid

- Luiheid als tijd maken voor (ethische) reflectie
 - Tijd maken voor visie, het stellen van prioriteiten, voor het samen nadenken over hoofd- en bijzaak, is tijdverlies dat ervoor zorgt dat veel (kostbare) tijd gewonnen kan worden. (cf. ethisch beleid levenseinde)
 - Tijd voor (ethisch) overleg of moreel beraad, is tijd waar veel tijdsverspilling wordt mee vermeden. Ook 'emotionele' tijdsverspilling.
 - Tijd voor 'een goed gesprek' is wat voor mensen uiteindelijk het grote verschil maakt.

Cf. L. VANLAERE & R. BURGGRAEVE, *Gekkenwerk: kleine ondeugden voor zorgdragende*, herziene 6de editie, LannooCampus, Tielt, 2018.

Pleidooi voor meer luiheid

- Luiheid als de-routiniseren
 - Tijd verliezen door je bewust (en regelmatig) in de schoenen van de zorgvrager te begeven (= 'exposure') laat toe om meer en beter te begrijpen wat voor een zorgvrager op het spel staat. (vb. sTimul)
 - Het onderbreken van routines om (meer) afgestemde zorg te bereiken, doen we ook door zorgvragers mede te betrekken in het omgaan met schaarste.

Pleidooi voor meer luiheid

- Luiheid als tijd voor jezelf
 - 'Hoe schaarser de tijd voor de zorg is, hoe meer zorgverleners moeten waken over de tijd die ze voor zichzelf voorbehouden', zegt Grypdonck.
 - Inspiratie vraagt een zekere luiheid.

Pleidooi voor meer luiheid

- Luiheid als tijd voor jezelf
 - 'Hoe schaarser de tijd voor de zorg is, hoe meer zorgverleners moeten waken over de tijd die ze voor zichzelf voorbehouden', zegt Grypdonck.
 - Inspiratie vraagt een zekere luiheid.

Pleidooi voor meer middelmatigheid

- Onmacht wanneer afstemming niet lukt
 - Zorgdragers ervaren – zelfs met beoefening van kleine luiheid – vaak een grote onmacht wanneer ze geen of onvoldoende afstemming bereiken, wanneer ze er niet in slagen om te achterhalen of te doen wat voor de zorgvrager echt belangrijk is.
 - Soms komt die onmacht niet voort uit een eigen falen of onvermogen, soms is die het resultaat van een lijden bij de zorgvrager waar ze onmogelijk een treffend antwoord kunnen op bieden (bv. levensmoeheid, existentieel lijden).

Pleidooi voor meer middelmatigheid

- Middelmatigheid: doen wat haalbaar is
 - Middelmatigheid: loslaten van wat niet haalbaar is, wat vaak de ruimte biedt – en de energie geeft – om te zoeken naar wat wel haalbaar is. Dat haalbare is dan 'maar' middelmatig.
 - Middelmatigheid is een kleiner goed dat best gekoesterd wordt... Het is het resultaat van mensen die hun best doen (maar ook niet meer kunnen doen dat dat).

Pleidooi voor meer middelmatigheid

- Middelmatigheid: bespreekbaar stellen van grenzen
 - Bijv. bij het 'wachten' (cf. M. Grypdonck)

Pleidooi voor meer middelmatigheid

- Middelmatigheid laat toe om het uit te houden bij het lijden van de ander en om gefocust te blijven op de kleine dingen die er veel toe doen.
 - Cf. 'traagheid' van Leo Feijen

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Beleid – organisatie – management = 1ste vorm van 'ethiek'
 - NL.: zo 'goed' mogelijk organiseren van goede zorg , minstens verantwoorde zorg
- Kwaliteitskader: ontwikkeling, implementering van criteria, richtlijnen, protocollen en procedures (die worden geëvalueerd, gerapporteerd, bijgestuurd).
- Dit hele kwaliteitsbeleid staat (of valt) met gehoorzaamheid (≠ 'compliance' = nakomen van de regels, je ernaar schikken)

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Protocollen en regels zijn overwegend een zegen
 - Ze waarborgen een minimum kwaliteit van zorg
 - Ze maken zorgen eenvoudiger, voorspelbaar en beheersbaar

Cf. A. Baart, *Over de nieuwe regels, gehoorzaamheid en verstandigheid*, Stichting Presentie, Utrecht, 2016.

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Het systeem wordt 'gewelddadig' wanneer er geen sensibele zorgdragers zijn die 'verstandig' omgaan met de regels (van het systeem)
 - Mensen die meer zijn dan 'uitvoerders van het systeem'
 - Mensen die ervaringskennis ontwikkelen en die 'zelf nadenken' (wars van 'moralicide' dus)
 - Mensen die de 'moed' hebben om in relatie te gaan en vanuit die relatie te overwegen wat in het belang van de ander is.

“In sociale systemen en organisaties zijn er individuele gewetens nodig, want zij alleen zijn in staat het geweld te zien dat voortvloeit uit het goed functioneren van de organisatie zelf. Alleen het verantwoordelijke ik is in staat de geheime tranen van de ander te zien, die door het goed functioneren van de organisatie teweeggebracht worden. De uniciteit van het verantwoordelijke ik is bijgevolg onontbeerlijk om in te staan voor de rechtvaardigheid die door de organisatie wordt nagestreefd, maar die op grond van het functioneren van het systeem zelf aan de kwetsbare andere voorbijziet.”

(Vrij naar E. Levinas)

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- 'Verstandigheid' vergt een organisatie die...
 - Zich terughoudend opstelt, ruimte maakt voor relaties en (dus) regelruimte, mandaat en vertrouwen geeft
 - Zorgverleners niet ziet als 'uitvoerders', maar als 'individuele gewetens' die 'vertrouwenswaardig' zijn
 - Zich toelegt op diverse mogelijkheden tot reflectie (op en in het systeem) en moreel beraad, ruimte voor uitwisseling van (ervarings)kennis
 - Een kwaliteitsbeleid opzet dat niet alleen via 'opleiding' maar ook via 'vorming' geschiedt (cf. 'phronesis')

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Vergt een organisatie die...
 - Zich durft kritisch opstellen naar allerlei externe druk toe.
 - Die 'klein verzet' en zelfs 'vrijmoedig spreken', twee vormen van 'verstandige' (on)gehoorzaamheid, toejuicht.

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Klein verzet: 'dit doe ik niet (zo)!'
 - Gesteld door mensen die niet de bedoeling hebben om het systeem of de regels te veranderen, wel de bedoeling hebben om het systeem (met de regels) 'op mensen bedacht willen houden' (cf. 'herbergzaamheid').
 - Spontaan en klein (cf. kleine goedheid)
 - Steeds proportioneel en in verhouding tot de risico's (bijv. naar patiëntveiligheid toe).
 - Soms wars en in weerwil van anderen, tegen de 'massa' in

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Parresia: waarheidspreken of vrijmoedig spreken
 - Spreken (of een daad stellen die sprekend is) in eigen naam, luidop en om de stem van de stemlozen te laten klinken en met de bedoeling om het systeem te verbeteren.
 - Kenmerken van dit soort spreken:
 - Wijkt af van wat voor de hand ligt
 - strookt niet met wat de meerderheid graag hoort
 - druist in tegen het discours van de heersende macht
 - is niet gespeend van eigenbelang

Pleidooi voor meer ongehoorzaamheid

- Parresia: waarheidspreken of vrijmoedig spreken
 - Vormen van parresia:
 - De kritische preek
 - Het 'schaamteloze' gedrag
 - De provocerende dialoog
 - Roddelen

Cf. R. Devos, *Waarheid spreken in politiek, onderwijs en vriendschap. Michel Foucault over de parrèsia*, Garant, Antwerpen, 2013.

“Tussen alle verwording van menselijke verhoudingen houdt de goedheid stand. Ze blijft mogelijk, ook al kan ze nooit een systeem of sociaal regime worden. Elke poging om het menselijke helemaal te organiseren is tot mislukken gedoemd. Het enige wat levendig overeind blijft is de kleine goedheid van het dagelijks leven. Ze is fragiel en voorlopig. Ze is een goedheid zonder getuigen, in stilte voltrokken, bescheiden, zonder triomf. Ze is gratis, en juist daardoor eeuwig. Het zijn gewone mensen, ‘simpele zielen’, die haar verdedigen en ervoor zorgen dat ze zich telkens weer herpakt, ook al is ze volstrekt weerloos tegenover de machten van het kwaad. De kleine goedheid kruipt overeind, zoals een platgetrapt grassprietje zich weer opricht. Ze is misschien wel ‘gek’ – een ‘dwaze goedheid’ -, maar ze is tegelijk het meest menselijke in de mens. Ze wint nooit, maar wordt ook nooit overwonnen!”

(Vrij naar E. Levinas)

Voor wie hierover meer wil lezen:

Voor wie hiermee aan slag wil gaan:

Dank!

